

TÜRKÇE-ARAPÇA KALIP SÖZ KOPYALARI ÜZERİNE

ON TURKISH-ARABIC
FORMULAIC EXPRESSION
COPIES

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ

İstanbul Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Türk İslam
Edebiyatı Ana Bilim Dalı

E-posta: bunyamin.aycicegi@istanbul.edu.tr

Orcid: 0000-0002-6576-0786

Öz

Dillerin nasıl doğduğu, yayıldığı ve farklılaştığıyla ilgili birçok teori bulunmakta; dilbilimciler, felsefeciler, hatta genetik bilimi uzmanları bu problemi çözmeye çalışmaktadır. Bununla beraber bir dilin kelimelerini, anlamları ve gösterdikleri anlam gelişmeleri ve değişimleri bakımından inceleyen anlambilimi (semantik) uzmanları da dillerarası ilişkiyi ve bunun anlama yansımalarını incelemektedir. Özellikle birbiriyle ilişki içinde olan milletlerin dilleri yönüyle de etkileşim içinde bulunduğu bir gerçektir. Türkler ve Araplar da mensup oldukları dinin ve yaşadıkları coğrafyanın da etkisiyle yüzyıllardır birbirleriyle etkileşim içinde olmuşlardır. Bu etkileşimin neticesi olarak Türkçe, Arapçayla kelime alışverişi içinde olmuş hatta alıntıladığı kelimeyi, kaynak dildeki anlamından çok farklı anlamlar yükleyerek kullanmıştır.

Türkçe-Arapça deyimler/kalıp sözlerle ilgili literatüre bakıldığında, özellikle Kur'an'dan alıntılanan söz kalıplarının ele alındığı görülmektedir. Ayrıca tek bir kalıp sözden hareketle, ele alınan ifadenin Türkçede ve Arapçada nasıl kullanıldığının araştırıldığı fark edilmektedir. Yaptığımız incelemeler neticesinde iki dil arasında kelimesi kelimesine ortak kullanılan söz kalıplarına yönelik bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple makalemizde öncelikle deyim, atasözü gibi kalıp sözlerle ilgili kısaca bilgi verilmiş, Türkçeye Arapça arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Ardından Türkçe-Arapça söz kopyalarından bahsedilmiştir. Son olarak tespit edilebilen Türkçe-Arapça kalıp söz kopyaları abece sırasıyla verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Deyim, tabir, mesel, kalıp söz kopyaları, Arapça-Türkçe ilişkisi.

Abstract

Several theories are discussed regarding how languages were born, spread, and varied and linguists, philosophers, and even geneticists constantly aim at sorting out this matter. Moreover, semantics experts who study the words in a language in terms of their meanings and the semantic progress and changes they underwent also study the interlingual relations and their reflection on the meaning. It is a fact that particularly the nations that are in relation with each other are also in interaction with each other in terms of their languages. Turks and Arabs have also interacted with each other for centuries through the religion they adopted and the geography they live in. As a result of this interaction, the Turkish language has been in a word exchange with the Arabic language and even used the word it borrowed by attributing quite different meanings to its meaning in the source language.

Considering the literature on Turkish-Arabic idioms/formulaic expressions, it is observed that the formulaic expressions particularly borrowed from the Qur'an are discussed. It is also observed that it is investigated how the expression subjected to the discussion is used in the Turkish and Arabic languages with reference to a single formulaic

expression. As a result of the investigations we conducted, it was determined that no study was carried out on the formulaic expressions shared word for word between the two languages. In this regard, first, brief information on the formulaic expressions such as idioms and proverbs was given, and the relationship between the Turkish and Arabic languages was tried to be analyzed in our article. Then, Turkish-Arabic word copies were addressed. Finally, the determined Turkish-Arabic formulaic expression copies were listed in alphabetical order.

Keywords: Idiom, expression, proverb, formulaic expression copies, Arabic-Turkish relationship.

GİRİŞ

Deyimler; en az iki kelimenin sıklıkla gerçek anlamından uzaklaşarak kullanılmasıyla oluşan ve kavramları, olayları çekici bir şekilde, öz bir biçimde anlatan kalıplaşmış sözlerdir (Aksoy, 1984: I/52). Deyimlerin anlatıma akıcılık kattığı, çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlam taşıdığı (Püsküllüoğlu, 2006: 7) ifade edilmektedir. Deyimler oluşturulurken teşbih, istiâre, mecaz, kinâye sanatları da kullanılabilir (Edirneli Ahmed Bâdî, 2004: 11).

Atasözleri de kalıplaşmış ifadelerdir. Ancak atasözlerinin topluma, insan hayatıyla ilgili ders verdiği ifade edilmekte, deyimlerden ise bir hüküm içermesi yönüyle ayrıldığı belirtilmektedir. Ancak deyimlerde de kimi zaman eğitici, öğretici yönlerin bulunduğu, bu sebeple deyimlerin ve atasözlerinin bazen birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Eyüboğlu, 1975: II/5; Edirneli Ahmed Bâdî, 2004: 11).

Konumuz Türkçe ve Arapçadaki atasözü ve deyim kavramlarının detaylı anlatımı olmadığı için bu hususu kaynaklara bırakarak¹ konuya kısaca temas edeceğiz. Türkçe ve Arapçada atasözünün tanımı birbirine oldukça benzemektedir. Türkçede sav ve atasözü olarak karşılanan “mesel”, “ataların hayatları boyunca tecrübe ve müşahadelerine dayanmış olan fikirlerini kalıplaşmış kısa ve özlü sözlerle yansıtan, kuşaktan kuşağa aktarılan, genellikle aslî durumunu andıran halleri izah etmek ve örneklemek maksadıyla kullanılan anonim nitelikteki özdeyiştir.” şeklinde tanımlanmıştır (Durmuş, 2004: XXIX/293). Ayrıca Arapçada mesellerle ilgili yapılan çalışmalarda, çoğu zaman mesellerin ne zaman ve hangi olay üzerine söylendiği, kimlerin başından geçtiği de aktarılmaktadır.²

Arapçada çoğu zaman deyim karşılığı olarak “ta‘bîr/et-ta‘bîrâtü’l-ıstîlâhiyyetü” ifadesi kullanılmaktadır.³ Arapçada kimi zaman “mesel (atasözü)” ile “tabir (deyim)” ifadesi birbirlerinin yerine de kullanılabilir. Türkçede deyim olarak kabul edilen bir ifade Arapçada *mesel* olarak yer alabilir. Bu sebeple biz çalışmamızda *kalıp söz* ifadesini kullanmayı tercih ettik. Böylece, Türkçe ve Arapçada yer alan ve bire bir kullanılan *kalıp sözleri* ortaya koymak ve sebeplerine dair bazı tespitlerde bulunmak amacıyla bu çalışmayı meydana getirmeye çalıştık. Tespit edebildiğimiz bire bir

¹ Detaylı bilgi için bk. (el-Meydânî, 2011: 7-12; Rababa, 2013: 8-10; Rababa, 2019: 10-14).

² Detaylı bilgi için bk. (el-Askerî, 1988: I-II; el-Meydânî, 2011; Diyarbakırlı Said Paşa, 2017).

³ İfade için bk. (Kızılcık, 2018: 9; Mahmud İsmail Sînî, vd., 1996: 1-5; Muhammed Davud, 2003: 9-16). Arapçada kinâye ve istiâre sanatları hakkında detaylı bilgi ve bunların deyimlerle ilişkisi için bk. (es-Sa‘âlebî, 1998; Abdülmuhsin et-Türk, 2011; Bulut, 2020: 173-180).

kullanılan Türkçe-Arapça söz kopyalarının yapısını inceledik. İncelediğimiz eserlerden hareketle Türkçede ve Arapçada kelimesi kelimesine aynı şekilde kullanılan kalıp sözleri sıraladık.

Türkçe-Arapça Kalıp Söz Kopyaları

Dinî, coğrafi, ticarî vb. ilişkiler dolayısıyla ilişki içinde olan milletlerin birbirleriyle dil irtibatı içinde bulunması doğaldır. Ama bu irtibatı, sadece bir dilden diğer dile kopyalama olarak değerlendirmek hatalı olacaktır. Genellikle söz konusu dil Türkçe olduğunda, “kalıp sözün Arapça ya da Farsçadan alıntılandığı” ön yargısı hâkim olmaktadır. Bu durumun ilmî olmadığı, gerek dil felsefesi çalışmalarından gerekse Türkçenin irtibatta olduğu diğer dillerle ilişkisi üzerine yapılan çalışmalardan hareketle görülmektedir. Köksal’ın da değindiği gibi kalıp sözler/deyimler, “ana dil”i bir başka dilden ayıran en temel farklılıklardandır. Bununla birlikte komşuluk, ticaret, seyahat, savaş vb. münasebetlerle birbirleriyle kültür alışverişinde bulunan milletlerde aynı manayı ifade eden atasözlerine ve deyimlere rastlamak da mümkündür.” (Köksal, 2001: 128).

Eyüboğlu da dünya dillerindeki ortak deyimlere temas ederek uluslararası ortak nitelik gösteren örneklerin çok olduğunu⁴, bu durumun ortak insanlık verilerine bağlanabileceğini ifade etmektedir: “Deyimlerde uluslararası bir ortaklık niteliği gösteren örnekler çoktur. Fransızcada Gaulois’ların ana dilinden kalma üç bin deyim toplayan (Dictionnaire de Gallicisme) adlı sözlüğün yanı sıra bugünkü batı dillerinden toplanmış yeni deyim sözlüklerinde de Türkçeden çevrilmiş sanılacak kadar bizimkilere benzeyenler vardır. Bu da deyimlerin uluslararası ilişkilerden, örneğin; alışveriş, komşuluk, büyük göçler ve özellikle kültür üstünlüğünden esinlenme gibi nedenlerle doğan kaynaşma ve benzeşmenin doğal bir sonucu olsa gerektir. Bu gibi ilişkilerle yakınlaşan ulusların dillerinde atasözlerinin benzerliği de ayrıca göze batar. Görünürde hiçbir nedeni yokken, uzaktan uzağa birbirini andıran kültür ürünlerini de ortak insanlık verilerine bağlamaktan başka yorum bulunamaz.” (Eyüboğlu, 1975: 5-6). Böylece sözkonusu deyim ve atasözü olduğunda, bir söz öbeğinin karşılığını Arapça ya da Farsçada bulan araştırmacı, rahatça bu kalıp sözün diğer dilden Türkçeye aktarıldığı yargısında bulunmasının doğru olmayacağı söylenebilir.

Bin dört yüz yıllık bir geçmişi bulunan Türk-Arap ilişkilerinin önemli bir boyutunun dil sahasında olduğuna temas eden Akar, Arapçanın 10. Yüzyıldan itibaren Türkçeye birçok kelime verdiğini, Türkçeden de Arap lehçe ve ağızlarına pek çok Türkçe kelime aktarıldığını ifade etmektedir.⁵ Türkler özellikle müslüman olduktan sonra; Kur’an’ı, hadisleri ve İslam’ın kurallarını anlamak için Arapça öğrenmişlerdir. Türkçeye Arapça arasında öncelikle Kur’an’ı anlamak için başlayan bu irtibat, ilk dönem Kur’an tercümelemindeki Türkçe ifadelerde kendini bulmaktadır.

Kur’an’da geçen kalıp sözlerin, deyimlerin, söz öbeklerinin tercümeleminde hareketle, Türkçe-Arapça söz öbeği aktarım ilişkisini takip etmek mümkündür. Genellikle Türkçe-Arapça söz öbeği irtibatını ortaya koyan çalışmaların da erken dönemde yapılan Türkçe Kur’an tercüme ve tefsirlerinden hareketle hazırlandığı görülmektedir. Kalıp ifadenin ilk geçtiği kaynaktan hareketle Türkçeye uzanan serencamını takip etmek mümkün olduğunda Arapçadan alıntılandığını iddia etmek

⁴ Bu konuda bir çalışma için bk. (Beyzadeoğlu, 2005).

⁵ Türkçe ve Arapça arasındaki sözcük ilişkisini inceleyen ilgili çalışma için bk. (Akar, 2010).

makul olsa da⁶ her kalıp sözün Arapça ya da Farsça karşılığından tercüme yoluyla alıntılandığı ön kabulü ilmî görünmemektedir. Ayrıca, kalıp sözde geçen kelimenin kökeninden hareketle kalıp sözün, kelimenin ait olduğu dilden doğduğunu iddia etmek de mümkün değildir. Çünkü birçok kelime, alıntıl原因 dilde, kaynak dilden farklı anlamda kullanılabilir. Özellikle Arapçadan Türkçeye geçmiş kelimeler, köken dilden farklı pekçok anlam kazanmıştır.⁷

Farklı bir dilde de karşılığı olan Türkçe bir kalıp sözün tercüme yoluyla dilimize alıntılandığını peşinen kabul etmek yerine, deliller sunarak bu iddiayı ispat etmeye çalışmak yerinde olacaktır. Kur'an tercümelerindeki aktarımlarda, kaynak ve tercümesi ortada olduğu için, bu iddia ifade edilebilir. Mesela Enfâl Suresi 8/46. âyette geçen *وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ* (ve tezhebe rihüküm) ifadesi kelimesi kelimesine "rüzgarınız gider" demek ve "etkiniz kaybolur, gücünüz elden gider" anlamına gelmektedir. İlk dönem Kur'an tercümelerinde bu kalıp söz bire bir tercüme edilerek "yeli kit- /yeli bar" şeklinde verilmiştir (Şimşek, 2020: 109). Böylece "yeli gitmek" söz öbeği bir deyim olmamasına rağmen -bağlam anlamıyla sınırlı olarak- Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca ilk dönem Kur'an tercümelerinde Arapça bir kalıp sözün Türkçe başka bir kalıp sözle tercüme edildiği de görülmektedir. Mesela Hucûrât Suresi 49/12. âyette geçen *وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَّ* ifadesi "(birbirinizin) kusurlarını araştırmayın, gıybet etmeyin" demektir. Bu ifadeyi ilk dönem Kur'an tercümelemleri, birini arkasından çekiştirmek; dedikodu yapmak anlamına gelen "söz tüpkermek (söz tükürmek)" öbeğiyle karşılamışlardır (Şimşek, 2020: 105).

Türkçe ile Arapça arasında bire bir aktarımdan farklı olarak, aynı anlamın başka kelimelerle, kalıplarla ifade edildiği birçok örnek bulunmaktadır. Bu durum da Türk ve Arap milletinin önem verdikleri kimi durumların ortaklığını göstermektedir. Ancak her millet, kendi kültürlerindeki önemli nesnelere, hadiseleri zikrederek olayı anlatmaya, tasvir etmeye çalışmıştır. Bu durumu ortaya koyan bazı örnekleri sıralamak faydalı olacaktır⁸:

1. Türkçede, "herkesin bildiği gerçek inkâr edilemez", anlamına gelen "güneş balçıkla sıvanmaz" sözüne karşılık Araplar aynı anlamı, *وَهَلْ يَخْفَى الْقَمَرُ* (Ay saklanır mı?) cümlesiyle anlatmaktadır. Anlatılmak istenen durum her iki dilde de ortak olmasına rağmen Türkler bunu "güneşin çamurla kapatılmasının imkansızlığı" ile ifade etmiş, Araplar ise -uzun kış gecelerini çölde geçirmeleri ve gökte dolunayın açıkça müşahede

⁶ Mesela kısasa kısas, herkese yaptığının karşılığıyla muamele etmeli, anlamına gelen "göze göz, dişe diş" deyiminin kökeni, kelimesi kelimesine geçtiği haliyle *(وَالْعَيْنُ بِالْعَيْنِ ... وَالسِّنُّ بِالسِّنِّ)* Maide Suresi 5/45. âyetten alınmıştır.

⁷ Mesela Arapça "müsaade" kelimesi köken dilde "yardım, destek" anlamına gelmesine rağmen Türkçede "izin; elverişli olma" anlamlarıyla kullanılmaktadır. Ayrıca "cinsiyet (gender, sex)" kelimesi Türkçede erkek ve dişi ayrımını belirlemek için kullanılırken köken dil olan Arapçada, bir insanın hangi milletten olduğunu ifade etmek (nationality) için kullanılır. Farklı örnekleri için bk. (Korkmaz, 2008; Yavi, 2020).

⁸ Makalenin bütününde, Türkçe ve Arapça kalıp sözler ve anlamları için şu çalışmalara ve kaynakçada verilen elektronik sözlüklere müracaat edilmiştir: (Aksoy, 1984; Altaylı, 2005; el-Askeri 1988; Beyzadeoğlu, 2005; Edirneli Ahmed Bâdî Efendi, 2004; Eyüboğlu, 1973-1975; el-Halef, 2020; Işık, 2018; İpek 2014; Kaya, 2011; Mahmud İsmail Sînî, vd., 1996; el-Meydânî, 2011; Muhammed Davud, 2003; Püsküllüoğlu, 2006; Rababa, 2013; Rababa, 2019; Samir ve Fuad, 2011; Saraçbaşı, 2010; Sefercioğlu, 2010; Şakar, 2021; Şimşek ve Uzun, 1991; Tanyeri, 1999).

edilmesinden olsa gerek- dolunayın saklanamayacağı gerçeğinden hareketle anlatmıştır.

2. Türkler, boş yere çaba sarf etmeyi “havanda su dövmek” deyiimiyle ifade ederken Araplar boşa gayret etmeyi anlatmak için ضَرْبَ فِي حَدِيدٍ بَارِدٍ (soğuk demiri dövmek) söz öbeğini kullanmaktadır.

3. Çekilen sıkıntının artık dayanılamayacak bir duruma gelmesini “bardak taşı, bıçak kemiğe dayandı⁹” deyimleriyle karşılaman Türklerle karşılık Araplar, aynı psikolojik durumu بَلَغَ السَّيْلُ الرَّبِّيَّ (sel tümseği aştı) metaforuyla ifade etmektedir.

4. Dış görünüşe aldanmamak gerektiğini ifade etmek için Türkçede “her gördüğü sakallıyı babası sanmamak” deyiimi kullanılırken Arapçada bu anlamı karşılamak için مَا كُلُّ بَيْضَاءٍ شَحْمَةٌ، وَلَا كُلُّ سَوْدَاءٍ تَمْرَةٌ (her beyaz yağ, her siyah da hurma değildir) ifadesi söylenmektedir.

5. Türkçede, işini başkasına güvenmeyerek kendisi yapan kişi sonradan üzülmez, rahat eder, anlamına gelen söz şöyledir: “Kurda ‘neden boynun (ensen) kalın?’ demişler, ‘işimi kendim görürüm de ondan’ demiş.” Aynı mana Arapçada مَا حَكَ ظَهْرِي مِثْلُ يَدِي (sırtımı elim gibisi kaşımadı) cümlesiyle karşılanmaktadır.

6. Güç bir durumdan kurtulayım derken daha kötüsüyle karşılaşmak anlamına gelen “yağmurdan kaçarken doluya tutulmak” deyimini ifade etmek için Arapçada, كَالْمُسْتَجِيرِ مِنَ الرَّمْضَاءِ بِالنَّارِ (sıcak topraktan/taştan ateşe sığınmak) söz öbeği kullanılmaktadır. Aynı durumu su zengini topraklarda yaşayan Türklerin yağmur ve dolu ile ifade etmesi; sıcakla iç içe yaşayan Arapların da ateşe dair hususlarla anlatması doğaldır.

7. Sıkıntı çektikten sonra daha önce beğenmediği bir durumu kabul etmek, gururundan vazgeçmek, anlamını ifade etmek için Türkçede “burnunu sürtmek (burnu sürtülmek)” deyiimi kullanılmaktadır. Aynı durumu ifade etmek için Araplar جَدَعَ/قَطَعَ أُرْنَبَتَهُ (burnu kesilmek) söz öbeğini kullanmaktadır.

8. Bakıp besleyerek büyüttüğün kişi gün gelip sana nankörlük edebilir, anlamına gelen “besle kargayı, oysun gözünü” ifadesine karşılık Araplar سَمِّنْ كَلْبَكَ بِأَكْلِكَ (köpeğini besle de yesin seni!) ifadesini kullanır. Arapların kalıp sözlerinde karganın olumsuz sıfatlarla kullanılmadığını; genellikle aklı, zekası, kavrayışı, kabiliyetli oluşunun vurgulandığını belirtmek isteriz¹⁰.

9. Türkçede, herkesin kendine ait olan şey çirkin de olsa gözüne güzel görünür, anlamına gelen iki kalıp söz bulunmaktadır: “Kuzguna yavrusu şahin görünür.” ve “karga yavrusuna bakmış, ah benim akça pakça yavrum, demiş.” Araplar ise aynı anlamı, “maymun, annesinin gözünde ceylandır. [الْقَرْدُ فِي عَيْنِ أُمِّهِ غَزَالٌ]” sözüyle ifade etmektedir. Türkler, sosyal ve doğal hayatı içinde yer alan kuzgun, karga, şahin vb. kuşları kullanarak bir olayı tasvir ederken Arapların ise kendi çevrelerinde bulunan

⁹ “Bıçak kemiğe dayanmak” deyiimi kelimesine Farsçada da kullanılmaktadır. Bk.

<https://www.vajehyab.com/dekhoda/%DA%A9%D8%A7%D8%B1%D8%AF+%D8%A8%D9%87+%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86+%D8%B1%D8%B3%DB%8C%D8%AF%D9%86> (22.08.2022).

¹⁰ Türk edebiyatında karganın kullanımıyla ilgili bk. (Demirkazık, 2011).

maymun, ceylan gibi hayvanları kullanmaları doğaldır. Anlatılmak istenen olay aynı, bu olayı ifade ederken her iki milletin çevresinden seçtiği malzeme tabii olarak farklı olacaktır.

10. Bir olayı tahkiye ederken Türkçenin tasvir gücü, kalıp sözlerine de yansımıştır. Mesela, “daha söze başlar başlamaz ne anlatılmak istendiğini çabucak kavrayabilme” kabiliyeti Türkçede, “leb demeden leblebiyi anlamak” deyimiyle; Arapçada ise “ârif olana bir işaret yeter.” [العَارِفُ تَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ] cümlesiyle ifade edilmektedir.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi insanın üzüldüğü, sevindiği, dertlendiği vb. insana ait duygular, özellikle yakın kültürlerle mensup milletlerde, benzer olmaktadır. Ancak her millet benzer duygularını, yaşadıkları şartların, çevrenin etkisiyle dile getirmektedir.

İlginç bir kalıp söz örneğini, farklı kültürler arasındaki etkileşimi göstermesi bakımından burada ifade etmek isteriz: Türkçede sahte, yalancı gözyaşları için “timsah gözyaşları” ifadesi kullanılmaktadır. Bu sözün kelimesi kelimesine Arapçada دُمُوعُ التَّمَّاسِيحِ (çoğul olarak=timsahların gözyaşları), Farsçada اشك تمساح hatta İngilizcede “crocodile tears” şeklinde bire bir aynı kelimelerle ifade edilmesi de insanoğlunun duygularını aynı gözlemlere dayanarak ifade etmesini göstermesi bakımından önemlidir. Timsah kelimesinin Kipticeden Arapçaya oradan da Türkçeye geçtiği kaynaklarda ifade edilmektedir.¹¹ Lakin bu kelimeyle türetilmiş “timsah gözyaşları” kalıp ifadesinin Arapçadan ya da aynen kullanılması sebebiyle Farsçadan ya da İngilizceden bir başka dile geçtiğini söylemek mümkün değildir. Hakeza Ayşe Yıldız’ın “Klasik Türk Edebiyatında ‘Neheng’ Kelimesi Üzerine” adlı makalesinde, Türk şiirinde neheng (timsah) kelimesinin âşığın gözyaşı benzetileni olarak kullanılması hususuna temas edilmektedir (2010). Sadece Türk şairlerinin neheng ile âşığın gözyaşları arasındaki ilgiyi şekil, uzunluk vb. sebeplerle zikretmediği, bunların dışında “timsah gözyaşları” deyimini de arka planda çağrıştırmak istedikleri akla uzak değildir. Böylece insanoğlunun benzer tecrübelerine sahip olduğu ve bu tecrübelerini aynı kelime öbekleriyle de dile getirebildikleri, bu durumun mutlaka dillerin birbirinden kopyalaması olarak düşünülemeyeceği, bir kalıbın A dilinden B diline kopyalandığı yargısında bulunurken ihtiyatı elden bırakmamak gerektiği söylenebilir.

Bir başka dikkat çekici örnek de “Kızım sana söylüyorum (dedim), gelinim sen anla (dinle, işit).” kalıp ifadesi için geçerlidir. “Düşüncelerimi doğrudan doğruya ona söyleyemediğim için sana söylüyorum, oysa bu sözlerim sana değil onadır.” anlamındaki dolaylı uyarıyı belirten bu kalıp söz, bütün Türk lehçelerinde aynı şekilde kullanılmaktadır. Mesela Kırım Türkçesinde, “Kızım sana aytaman, kelinim sen dinle.” Kumuk Türkçesinde, “Gelinim saga aytaman, kızım sen tınla.”, Kırgız Türkçesinde, “Keregim saga aytam, kelinim sen uk.” şeklinde ifade edilmektedir (Aydemir, 2010: 181). Sadece Türkiye Türkçesinde değil bütün Türk lehçelerinde aynı şekilde kullanılan bu söz, darb-ı mesel olarak Arapçada, sadece fâiller değişerek aynı

¹¹ <https://www.etimolojiturkce.com/arama/timsah> (E.T.: 08.03.2022);
<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/timsah> (E.T.: 08.03.2022).

anlamı ifade edecek şekilde *إِيَّاكَ أَغْنِي وَاسْمِعِي يَا جَارَةَ* [Seni kasedediyorum ama (komşuma dönerek) ey komşum, sen dinle! (diyorum)] şeklinde söylenmektedir.

Düşüncelerini doğrudan doğruya ifade edemeyip ima yoluyla anlatmaya çalışan insanlar, yaşadıkları toplumda hangi nesnelere, durumlara, ilişkilere önem veriliyorsa o yolu kullanarak anlatımlarına güç kazandıracak mecazlı kalıp ifadeler kullanmaktadır. Bu kalıp sözün oluşmasında Türklerin aile hayatına verdikleri önemin, iç içe geçmiş ilişkilerin, bütün aile fertlerinin bir arada yaşamasının etkisi olduğu söylenebilir. Benzer yaşanan durumu Araplar veciz bir şekilde ifade etmek istediklerinde ise kişiyle komşusu arasındaki ilişkinin öne çıktığı görülmektedir.¹² Ayrıca “Seni kasedediyorum ama ey komşum sen dinle!” sözünün Araplarda “darb-ı mesel (atasözü)” Türklerde ise deyim olarak kabul edildiği, sözü Arapçada ilk olarak Sehl b. Mâlik el-Fizârî’nin söylediği de kaynaklarda ifade edilmektedir (Diyarbakırlı Said Paşa, 2017: 171-173).

Türkçe-Arapça Söz Kopyaları Dizini

Türkçeyle Arapçanın söz öbekleri ve deyimler yoluyla kurduğu etkileşimi incelerken bizim dikkatimizi çeken husus, iki dilde de bazı öbeklerin neredeyse bire bir aynı kelimelerle ya da çok az farklılıklarla ifade edilmesi oldu. İncelediğimiz kaynaklardan hareketle 100’e yakın söz öbeğinin Türkçede ve Arapçada aynı kelimelerle ifade edildiğini tespit ettik. Mesela çekilen sıkıntının artık katlanılamayacak duruma gelmesini anlatmak için hem Türkler hem de Araplar “Bıçak kemiğe (السَّيْئِينَ) dayandı/ulaştı (بَلَغَ)” örneğindeki gibi kelimesi kelimesine aynı karşılıkları kullanmaktadır. Aşağıda özellikle bu duruma örnek olacak kalıp sözler seçilmiştir. Ancak bazı sözlerde -ifade aynı olmasına rağmen- bir kelime ya da ek fazlalığı/eksikliği bulunabilmektedir. Mesela istenmediği hâlde birinin peşini bırakmamak, yakasını bırakmamak, anlamına gelen “kene gibi yapışmak” deyimini, aynı şekilde Arapçada da yer almakta, ancak “kene (الْحَنْ)”, devenin ayaklarına (بَارْفَاغٍ) yapıştı (تَعَلَّقَ)” şeklinde, yine coğrafi bağa uygun olan bir kullanım görülmektedir. Ayrıca Türkçede deyimlerin çoğu mastar eki (-mek,-mak) ile bitmektedir. Türkçedeki deyimlerin/kalıp sözlerin Arapça karşılığı ise çoğu zaman geçmiş zaman ya da geniş zaman olarak ifade edilmektedir. Mesela “bıçak kemiğe dayanmak” şeklindeki deyim Arapçada “bıçak kemiğe dayandı.” cümlesiyle ifade edilir. Biz kalıp söz eğer deyimse Türkçedeki kullanımına uygun olarak mastar eki almış şekliyle yazdık. Arapçadaki karşılığı ise olduğu gibi geçmiş zaman ya da geniş zamanlı olarak verdik. Aşağıda öncelikle ifadenin Türkçesi abece sırasıyla verilmiş, her ifadenin karşısına Arapçası yazılmıştır. Tespit edilebilen söz öbekleri şunlardır:

Ağzını mühürlemek [خَتَّمَ عَلَى فَمِهِ]

Arkasından iş çevirmek [عَمَلَ مِنْ وَرَاءَ ظَهْرِهِ]

Aslan payını almak [اسْتَأْتَرَ بِجِصَّةِ الْأَسَدِ]

Âşığın gözü kördür. [الْحُبُّ أَعْمَى]

¹² Atasözü ve deyimlerin Türk toplum hayatını yansıtmaya şeklini inceleyen bir çalışma için bk. (Uğuzman, 2014).

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. [لَا دُخَانَ بِلَا نَارٍ]

Ateşle oynamak [يَلْعَبُ بِالنَّارِ]

Ayağını (yorganına) kilimine göre uzat. [عَلَى قَدْرِ بَسَاطِكَ مَدَّ رَجْلَيْكَ]

Balık baştan kokar. (Balık, başından bozulur.) [السَّمَكَةُ تُفْسِدُ مِنْ رَأْسِهَا]

Başını dik tutmak [هَذَا أَمْرٌ يَرْفَعُ الرَّأْسَ]

Beş parmağın beşi bir değil. (Beş parmak aynı uzunlukta değildir.) [لَيْسَتْ أَصَابِعُ الْيَدِ مُتَسَاوِيَةً] [الطُّوْلُ]

Bıçak kemiğe dayandı. [بَلَغَ السِّكِّينُ الْعَظْمَ]

Bindiği dalı kesmek [لَا تَقْطَعِ الْغُصْنَ الَّذِي تَسْتَنْدُ إِلَيْهِ]

Bir elin nesi var, iki elin sesi var. (Bir elden ses çıkmaz.) [الْيَدُ وَحَدَّهَا لَا تَجِبُ التَّنْفِيْقَ]

Bir taşla iki kuş vurmamak [أَصَابَ (ضَرْبَ) عُصْفُورَيْنِ بِحَجَرٍ]

(Birine) taş atmak [رَجَمَ الشَّخْصَ]

Boğazına (kulaklarına) kadar borca batmak [عَرَقَ فِي الدَّيْنِ حَتَّى أذُنَيْهِ]¹³

Borusunu çalmak [هُوَ بُوقٌ لِلْحُكْمِ]

Boyu uzun, aklı kısa (Boyu uzar, aklı azalır.) [قَامَةٌ تَنْمِي وَ عَقْلٌ يَحْرِي]

Bugünkü yumurta, yarının tavuğundan iyidir. [بِیضَةِ الْيَوْمِ خَيْرٌ مِنْ دَجَاجَةِ الْغَدِ]

Bugünün işini, yarına bırakma! [لَا تُؤَجِّلْ عَمَلَ الْيَوْمِ إِلَى الْغَدِ]

Bugünün yarını da var. [إِنَّ مَعَ الْيَوْمِ غَدًا، يَا مَسْعَدَةَ]

Bulanık suda balık avlamak [يَصْنَطَادُ فِي الْمَاءِ الْعَكْرِ]

Burnu büyümek [طَمَحَ مِرْتَمُهُ]

Burnunun ötesini görememek [لَا يَرَى أَيْدَى مِنْ أَنْفِهِ]

Büyük balık, küçük balığı yer. [السَّمَكُ الْكَبِيرُ يَأْكُلُ السَّمَكَ الصَّغِيرَ]

Cebi delik [مُنْحَرَقُ الْجَيْبِ]

Çamur at, izi kalsın. (Bir sürü pislik at, mutlaka birkısmı bulaşır.) [إِذْفَ أَوْسَاحًا كَثِيرَةً فَلَا بُدَّ] [أَنْ يُعَلِّقَ بَعْضُهَا]

Çocuktan al haberi. (Gerçek, çocukların ağzından çıkar.) [الْحَقِيقَةُ تَخْرُجُ مِنْ فَمِ الْأَطْفَالِ]

Dil, kılıçtan keskindir. (Bazı sözler, kılıçtan keskindir.) [بَعْضُ الْكَلَامِ أَقْطَعُ مِنَ الْجِسَامِ]

Dil uzatmak [أَطَالَ لِسَانَهُ]

Dili bağlamak [رَبَطَ لِسَانَكَ]

¹³ Türkçede olduğu gibi Arapçada da "bir durumdan, halden neredeyse kurtulamayacak/çıkamayacak halde bulunmak" durumu, "batmak-dalmak (عَطَّ-عَرَقَ)" fiiliyle kurulmuş kalıp sözlerle ifade edilmektedir. "Derin uykuya dalmak-batmak" (عَرَقَ فِي نَوْمٍ عَمِيقٍ), "dertlere dalmak, batmak" (عَرَقَ فِي هُمُومِهِ), "uykuya dalmak" (عَطَّ فِي النَّوْمِ) sözleri buna örnektir.

Dili dolaşmak [عَقَدَ لِسَانَهُ]

Dili tutulmak [انْعَقَدَ لِسَانَهُ]

Dilini tutmak [مَسَكَ لِسَانَهُ]

Duvarın (yerin) kulağı var. [لِلْحَيْطَانِ أَدَانٌ]

Eğri otur, doğru konuş. [إِجْلِسْ (أَفْعُدْ) مُعَوِّجًا وَ كَلِّمْ مُسْتَقِيمًا]

(El) ayak kesildi. [انْقَطَعَتِ الرَّجْلُ]

El uzatmak [بَسَطَ يَدَ]

Eldeki tavuk yarınki kazdan iyidir. (Eldeki kuş, havadaki turnadan iyidir.) [طَيْرٌ طَيْرٌ] [عَصْفُورٌ] فِي الْيَدِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ طَيْرٍ (كُرْكِي) فِي الْهَوَاءِ

Eli uzun. [طَوِيلُ الْأَيْدِ]¹⁴

Eli (elleri, kolu) bağlı olmak [مَكْتُوفٌ الْأَيْدِينَ]

Elleri kurusun! [تَرَبَّتْ يَدَاهُ]

Eşiğine yüz sürmek [تَمَسَّحَ بِأَعْتَابِهِ]

Ev alma komşu al. (Evimi değil komşumu sattım./Evden önce komşu [الْجَارُ قَبْلَ الدَّارِ] / بَعِثْ جَارِي وَلَمْ أَيْعِ دَارِي]

Gölgesinden korkmak [يَخَافُ مِنْ ظِلِّهِ]

Göz açıp kapayıncaya kadar [فِي طَرْفَةِ عَيْنٍ]

Gözden düşmek [اسْقَاطُ فِي عَيْنِ الْجَمَاهِرِ]

Gözden irak olan gönülden de irak olur. [الْبَعِيدُ عَنِ الْعَيْنِ بَعِيدٌ عَنِ الْقَلْبِ]

Göze göz, dişe diş [الْعَيْنُ بِالْعَيْنِ وَالسِّنُّ بِالسِّنِّ]

Gözlerinde şimşekler çakmak [فَدَحَتْ عَيْنُهُ شَرَرًا]

Gözünden düşmek [سَقَطَ مِنْ عَيْنِهِ]

Gözyaşına boğulmak [اسْتَعْرَقَ فِي الْبُكَاءِ]

Gül, dikensiz olmaz. [لَا وَرْدَ بَدُونِ شَوْكٍ / لِكَلِّ وَرْدَةٍ شَوْكُهَا]

Güneş giren eve doktor girmez. [الْبَيْتُ الَّذِي تَدْخُلُهُ الشَّمْسُ لَا يَدْخُلُهُ الطَّبِيبُ]

Güneş girmeyen eve doktor girer. [الْبَيْتُ الَّذِي لَا تَدْخُلُهُ الشَّمْسُ يَدْخُلُهُ الطَّبِيبُ]

Habbeyi kubbe yapmak [جَعَلَ الْحَبَّةَ قُبَّةً]

Hakkını yemek [أَكَلَ حَقَّهُ]

Havlayan köpek ısırmaz. [الْكِلَابُ النَّبَاحَةُ فَلَمَّا تَعَضُّ]

Hayalleri yıkılmak [تَحَطَّمَ حُلْمُهُ]

Her horoz kendi çöplüğünde öter. [كُلُّ دَبِيبٍ عَلَى مَرْبَلَتِهِ صَيَّاحٍ]

¹⁴ Bu ifade Arapçada hem cömert hem de hırsız anlamında kullanılmaktadır. Bk. (Taşdelen, 2019: 215).

- Her koyun kendi bacağından asılır. [كُلُّ شَاةٍ بِرِجْلِهَا سَتْنَأُطُ]
- Hop oturup hop kalkmak [هَاجَ وَ مَاجَ / قَامَ وَ قَعَدَ]
- İki ateş arasında kalmak [كَانَ بَيْنَ نَارَيْنِ]
- İnsanın belası dildendir. [بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ]
- İyi adam lafının üstüne gelir. [إِبْنُ الْحَلَالِ إِذَا ذُكِرَ حَضَرَ]
- İyilik yap, denize at; balık bilmezse Hâlık bilir. [إِعْمَلْ خَيْرًا وَ إِرْمِهِ فِي الْبَحْرِ فَإِنَّ جَهْلَهُ السَّمَكُ يَعْلَمُهُ] [اللَّهُ تَعَالَى]
- Kalbi kırılmak [إِنْكَسَارُ الْقَلْبِ]
- Kalbini kırmak [كَسَرَ قَلْبَهُ]
- Kene gibi yapışmak (Kene, devenin ayaklarına yapıştı). [تَعَلَّقَ الْحَجْنُ بِأَرْفَاعِ الْعَنْسِ]
- Kıl payı [قَبِدَ شَعْرَةَ]
- Kazdığı çukura (kuyuya-tuzağa) kendisi düşmek [مَنْ حَفَرَ مَعْوَاةً وَقَعَ فِيهَا]
- Kızım (komşu) sana söylüyorum; gelinim sen anla! [أَخَاطَبُ الْجَارَةِ لِكَيْ تَسْمَعَ الْكِنَّةَ]
- Körü körüne (itaat) [طَاعَةً عَمِيَاءُ]
- Ne ekersen onu biçersin. [كَمَا تَزْرَعُ تَحْصُدُ]
- Omuz silmek [هَزَّ كَتِفَيْهِ]
- Para parayı çeker. [الْمَالُ يَجُرُّ الْمَالَ]
- Parmakla göstermek [أَشَارَ بِالْبَتَانِ]
- Sağ kolu olmak [أَنْتَ ذِرَاعُ الْيَمِينِ]
- Saman altından su yürütmek (Samanın altındaki sudan daha gizli) [أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّقْفَةِ]
- Samanlıkta iğne aramaka [بَحَثَ عَنِ إِبْرَةِ بِكَوْمَةِ قَشْنٍ]
- Sırt çevirmek [أَدَارَ لَهُ ظَهْرَهُ]
- Sırtına yük olmak [تَقَلَّ كَاهِلَهُ]
- Sırtını dönmek [أَدَارَ لَهُ ظَهْرَهُ]
- Suya yazı yazmak [رَقَمَ عَلَى الْمَاءِ]
- Taş kalpli olmak [قَلْبُهُ مِنَ الصَّخْرِ]
- Tehlike çanları çalmak [دَقَّ نَافُوسَ الْخَطَرِ]
- Uykuya dalmak [عَطَّ فِي النَّوْمِ]
- Yıldızı parlamak [تَأَلَّقَ (لَمَع) نَجْمُهُ]
- Yıldızı sönmek [أَفَلَ نَجْمُهُ]
- Yol kesmek [قَطَعَ الطَّرِيقَ]
- Yüreğine su serpmek [تَلَّحَ صَدْرَهُ]

Yüz çevirmek [أَدَارَ بَوَجْهِهِ عَنْهُ]

Yüz suyu dökmek [أَرَأَقَ مَاءَ وَجْهِهِ]

Yüzünü ağartmak [بَيَّضَ وَجْهَهُ]

SONUÇ

Türkçe, bin yıllar boyunca birçok dille ilişki içinde olmuş, bu dillerle kelime alışverişinde bulunmuştur. Türklerin yaşadığı geniş coğrafya, başka milletlerle irtibat halinde olmasını, böylece Türkçenin birçok dille irtibat halinde bulunmasını sağlamıştır. Türkçenin Arapçadan başka; Almanca, Arnavutça, Bulgarca, Çekçe, Çince, Ermenice, Farsça, Fince, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Lehçe, Macarca, Romence, Rusça, Sırp-Hırvatça, Ukranca, Urduca, Yunanca ile ilişki içinde olduğu ve bu dillerden kelime aldığı gibi bu dillere de kelime verdiği ifade edilmektedir (Karaağaç, 2021: 6-67). Arapçadaki Türkçe unsurları inceleyen çalışmalar da özellikle askerlik, yiyecek ve giyim-kuşam konusunda pek çok sözcüğün Türkçeden Arapçaya geçtiğini göstermektedir (Karaağaç, 2021: 19-23).

Biz de bu çalışmamızla Türkçedeki ve Arapçadaki deyim ve atasözü kavramlarının benzeşen ve ayrılan yönlerinin olduğunu, bu tarihî iki dilin kalıp söz aktarımlarıyla da irtibat halinde bulunduğunu ortaya koyduk. Benzer durumlar karşısında benzer tepkileri veren insanoğlunun yaşadıkları hadiseler karşısında aynı ya da yakın sözlerle duygularını ifade etmelerinin hem psikoloji hem de dil felsefesi tarafından ifade edildiğini tespit ettik. Özellikle uzun yıllar aynı coğrafyada yaşamış, irtibat halinde olmuş, aynı dine mensup milletler arasındaki etkileşimin taklitten öte bir birlikteliği temsil ettiğini ifade etmeye çalıştık. Genellikle Türkçe ile Arapça arasındaki kalıp söz benzerliğine dair çalışmaların Kur'an'dan hareketle yapıldığını gördük. İlk defa bu çalışmayla Türkçe ile Arapça arasında, Kur'an dışındaki kalıp söz benzerlikleri de ortaya konulmaya çalışıldı. Bir durum karşısında benzer tepkileri veren insanoğlunun -bir de kültür, coğrafya ve din birliği olduğunda- hüznlerini, sevinçlerini, tepkilerini benzer kavramlarla açıklamalarının kaçınılmaz bir sonuç olduğunu belirttik. Böylece incelediğimiz deyim, ıstılah, kalıp söz lügatlerinden hareketle 100'e yakın ifadenin Türkçe ile Arapça arasında, neredeyse aynı şekilde söylendiğini, 10 söz öbeğinde de aynı durumun başka kelimelerle anlatıldığını ortaya koyduk. Türkçe dışındaki bir dilde de var olan bir kalıp sözün o dilden Türkçeye alındığını peşinen kabul etmenin ilmî olamayacağını belirttik.

KAYNAKÇA

Abdülkadir el-Halef (2020). *Arapça Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İsar Yayınları.

Abdülmuhsin et-Türk (2011). *el-İstiâretü't-Temsîliyyetü fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Yüksek Lisans Tezi. Nablus: Câmîatü'n-Necâhi'l-Vataniyye.

Akar, Ali (2010). "Türkçe-Arapça Arasındaki Sözcük İlişkileri". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. S. 8. s. 9-16.

Aksan, Doğan (2016). *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksoy, Ömer Asım (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. I-II. Ankara: İnkılâp Yayınları.

Altaylı, Seyfettin (2005). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Prestij Matbaası.

Aydemir, Adem (2010). *Kutadgu Bilig ile Divanü Lüğati't-Türk'te Atasözleri ve Özdeyişler*. Balıkesir: Liva Yayınevi.

Aydın, İsmail (2011). "Kur'ân Perspektifinden Dillerin Kökeni Meselesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. S. 11/3. s. 95-115.

Beyzadeoğlu, Süreyya (2005). "Durub-ı Emsal-i Osmaniyve'de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca'da Ortak Kullanılan Atasözleri ve Deyimleri". *Uluslararası IV. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri*. s. 169-77.

Bilgin, Abdülcelil (2007). *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahseri'nin Keşşafı*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bulut, Ali (2020). *Belâgat-i Müyesserâ Meânî-Beyân-Bedi'*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Demirkazık, H. İbrahim (2011). "Divan Şiirinde Karga". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. S. 24. s. 131-178.

Diyarbakırlı Said Paşa (2017). *Mesel Kitabı Nuhbetü'l-Emsal*. (haz.) Uğur Boran. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Doğru, Erdinç- Emrullah İşler (2013). "Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi". *Eskiye*. S. 27. s. 79-102.

Durmuş, İsmail (2004). "Mesel". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 293-97.

Edirneli Ahmed Bâdî (2004). *Armağan (Dîvân Şiirinde Atasözleri ve Deyimler)*. (haz.) Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Müberra Gürgendereli, Fatih Günay. Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları.

el-Askerî (1988). *Cemheretü'l-Emsâl*. I-II. Beyrut: Dâru'l-Cil.

el-Meydânî (2011). *Mecma'u'l-Emsâl*. Beyrut: El-Mektebetü'l-Asriyyetü.

Eyüboğlu, E. Kemal (1973-1975). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*. I-II. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.

Eziler Kiran, Ayşe (2014). "Dilbilim, Anlambilim ve Edimbilim". *Turkish Studies*. S. 6. s. 719-29.

Guiraud, Pierre (1999). *Anlambilim*. (çev.) Berke Vardar. İstanbul: Multilingual.

Işık, Mesut (2018). *Kur'an-ı Kerim'de İnsanı Ele Alan Deyimlerin Anlambilim Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İpek, Muhammet Selim (2014). "Türk Atasözleri ve Deyimleri ile Eşanlamlı Arap Meselleri". *Ekev Akademi Dergisi*. S. 60. s. 187-196.

Karaağaç, Günay (2021). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaya, Hasan (2011). "Emrî Divanı'nda Deyimler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* S. 6. s. 55-130.

Korkmaz, Seyfullah (2008). "Türkçe ve Arapçada Telaffuzları Aynı, Anlamları Farklaşmış Bazı Sözcükler Üzerine Bir Araştırma". *38 ICANAS Maddi Kültür Bildiriler (International Congress of Asian and North African Studies)*. Ankara. s. 1191-196.

Köksal, M. Fatih (2001). "Klâsik Şiirimizden Bilinmeyen Bir Deyim: El Oyunu". *Bilig*. S. 16. s. 127-136.

Kula, Onur Bilge (2012). *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mahmud İsmail Sînî, Muhtar et-Tahir Hüseyin, Seyyid Avz el-Kerim (1996). *El-Mucemü's-Siyâkî et-Tabîrâtü'l-İstîlâhiyyetü*. Beyrut: Mektebetü Lübnan.

Muhammed Davud (2003). *Mucemü't-Tabîri'l-İstîlâhî fi'l-Arabiyyeti'l-Muâsırati*. Kahire: Dâru Garîb.

Muhammed Samir, Amir Fuad (2011). *Modern Arap Dilinde Atasözleri ve Deyimler Sıkça Kullanılan Kalıplar*. İstanbul: Cantaş Yayınları.

Püsküllüoğlu, Ali (2006). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Rababa, Rabbaa (2013). *Abdullah Kudsî ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rababa, Rabbaa (2019). *Âsımzâde Hâmid'in Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'i (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

es-Sa'âlebî , Muhammed b. İsmail (1998). *el-Kinâyetü ve't-Ta'rîzü*. (haz.) Âişe Hüseyin Ferid. Kahire: Dâru Kibâ'.

Saraçbaşı, M. Ertuğrul (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*. I-II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sefercioğlu, M. Nejat (2010). "Helâkî Divanı'nda Türkçe Deyimler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 4. s. 155-202.

Şakar, Sezer Özyaşamış (2021). *Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Şimşek, Sait-Uzun, Taceddin (1991). *Arapça- Türkçe Deyimler-Kalıp İfadeler- Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Şimşek, Yaşar (2020). "Arapça-Türkçe Deyim Kopyaları Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. S. 69. s. 101-14.

Tanyeri, M. Ali (1999). *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Taşdelen, Hasan (2009). "Arap Deyim ve Atasözlerinde "El" Motifi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18/2. s. 209-50.

Uğuzman, Tülay (2014). *Atasözlerine ve Deyimlere Yansıyan Türk Halk Düşüncesi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ünlü, Suat (2008). "Kur'an'da Geçen Bazı Arapça Deyimler ve Tabirler'in İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinden Tiem 73'teki Türkçe Karşılıkları Üzerine". *Gazi Türkiyat*. 1/2. s. 121-168.

Yavi, Fecri (2020). "Tatar Türkçesindeki Arapça Kökenli Kelimelerde Anlam Değişimleri". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. S. 20/1. s. 97-133.

Yıldız, Ayşe. (2010). "Klasik Türk Edebiyatında "Neheng" Kelimesi Üzerine". *Erdem*. S. 56. s. 179-96.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.etimolojiturkce.com/arama/timsah> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/timsah> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

<https://www.almaany.com/> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

<https://dohadictionary.org/> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

<http://arabiclexicon.hawramani.com/> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

<http://www.baheth.info/> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

<http://www.kamus.yek.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

<https://www.maajim.com/> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

<https://www.vajehyab.com/dekhoda> (Erişim Tarihi: 22.08.2022).